

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО

Факультет туризму

Кафедра економіки та менеджменту

ЛЕКЦІЯ №10 РИНОК ПРАЦІ. БЕЗРОБІТТЯ ТА ІНФЛЯЦІЯ

з навчальної дисципліни:
«Макро- та мікроекономіка»

підготовки БАКАЛАВРІВ
галузь знань **07 «Управління та адміністрування»**
(спеціальність 073 – «Менеджмент»)

Лекція обговорена і затверджена на засіданні кафедри економіки та менеджменту
(протокол № 5 від “10” грудня 2020 року)

Укладач(і):
О. І. Завидівська, к.е.н., доцент, доцент
кафедри економіки та менеджменту

План

10.1. Ринок праці та його рівновага

10.2. Безробіття як макроекономічне явище. Теорії безробіття

10.3. Види безробіття, його показники та наслідки

10.4. Інфляція: види, причини та наслідки

10.1. Ринок праці та його рівновага

Ринок праці – це система економічних механізмів і суспільних інститутів, які здійснюють регулювання відповідних соціально-економічних відносин між продавцями й покупцями робочої сили. **Основними суб'єктами** зазначеного ринку є наймані робітники й роботодавці.

Головними суб'єктами інфраструктури трудового ринку є правові засади функціонування, державні й недержавні служби, фонди, курси, об'єднання працівників і підприємців.

Специфікою ринку праці є існування таких рис:

- він є ринком недосконалої конкуренції, зокрема білатеральною монополією, тобто ареною відносин об'єднань роботодавців і робітників (профспілок);
- він є регульованим ринком з боку держави, яка встановлює деякі правові обмеження;
- він є ринком трудових контрактів (договорів, угод).

Функціями ринку праці є:

- забезпечення оптимального розвитку зайнятості та економіки в цілому;
- раціональне розміщення трудових ресурсів;
- узгодження інтересів усіх соціальних груп.

В умовах ринкової економіки наймана праця є товаром з відповідним формуванням ціни (зарплати) на підставі взаємодій факторів пропозиції та попиту.

Пропозиція праці характеризується чисельністю людей, які потребують працевлаштування за умов певної оплати.

Визначають три основні джерела трудової пропозиції:

- демографічне з урахуванням молоді, що працевлаштується вперше;
- соціальне з урахуванням колишніх незайнятих у працездатному віці;
- економічне з урахуванням тих, хто вивільнюється з інших галузей або країн.

Фактори пропозиції праці поділяються на **цінові**, тобто залежні від рівня зарплати, й **нецінові** (традиції, допомога по безробіттю, податки, тіньова зайнятість та ін.).

Попит на працю – це платоспроможна потреба роботодавців щодо отримання трудових послуг з боку найманих працівників. Як і у випадку з пропозицією, визначають цінові й нецінові фактори трудового попиту.

Збіг величин попиту і пропозиції дає ринкову рівновагу на ринку праці. Перевищення попиту обумовлює дефіцит робочої сили, домінування пропозиції існування безробіття.

10.2. Безробіття як макроекономічне явище. Теорії безробіття

Макроекономічний підхід, або погляд на національну економіку як єдине ціле, відкриває нам ще одну важливу економічну і соціальну проблему — безробіття. Це — макроекономічне явище, яке в період економічних спадів і депресій набуває особливої гостроти, стає першочерговим завданням економічної політики уряду.

Безробіття є ознакою неповної зайнятості трудових ресурсів, тобто недостатньої (лише часткової) забезпеченості працездатного населення можливостями працювати і мати власне джерело доходу.

Населення країни за ознаками зайнятості і безробіття має таку структуру (рис. 10.1).

Зайняті	Безробітні		
Економічно активне населення		Економічно неактивне	
Працездатне населення			Непрацездатне
Населення країни			

Рис. 10.1. Структура населення за ознаками зайнятості і безробіття

Працездатне населення включає усіх людей, хто за віком і за станом здоров'я здатен працювати. За критеріями МОП¹, працездатним вважається вік від 15 до 70 років. Решта людей складають непрацездатне населення.

¹ Міжнародна організація праці (МОП) — створена у 1919 р., з 1946 р. функціонує як спеціалізований заклад ООН, який розробляє міжнародні стандарти (вимоги) щодо умов праці та її справедливої оплати, набору працівників, боротьби з безробіттям, соціального забезпечення і страхування, організації професійно-технічного навчання тощо.

Економічно активне населення — це та частина працездатного населення, яка: *по-перше*, фізично, розумово і професійно придатна до економічної діяльності; *по-друге*, прагне до участі у суспільній праці, наполегливо готує себе, активно шукає свою «нішу» і постійно виборює право її займати.

Відповідно до економічно неактивного населення належить та частина працездатних осіб, які не шукають роботу або припинили її пошуки. До цієї категорії частково відносяться пенсіонери, учні старших класів, студенти, домогосподарки, ув'язнені та інші.

Зайняте населення включає усіх тих, хто має роботу як джерело доходу. Зайнятими вважаються усі, хто працює за наймом, та самозайняті (зайняті підприємницькою діяльністю).

Основні форми зайнятості:

- *стандартна повна зайнятість* — зайнятість за наймом в одного підприємця протягом повного робочого дня (тижня, року);
- *часткова зайнятість* — зайнятість за наймом протягом неповного робочого дня (тижня, року);
- *тимчасова зайнятість* — зайнятість, термін якої обумовлений трудовим договором (контрактом);
- *самозайнятість* — зайнятість підприємницькою діяльністю та роботою не за наймом (наприклад, творчою діяльністю).

Безробітні — це та частина економічно активного населення, яка не має роботи, але здатна працювати і, що дуже важливо, активно шукає роботу (за критеріями МОП, щонайменше упродовж чотирьох останніх тижнів).

Безробіття як макроекономічне явище пояснюється по-різному. Розглянемо основні теорії безробіття.

Класична теорія безробіття базується на уявленні, що ринок цілком конкурентний і здатен сам урівноважувати попит на працю та її пропозицію. Безробіття, або неповна зайнятість, може мати місце лише як тимчасове явище і в короткочасному періоді (до 3-х років). Коли ж безробіття в країні стає тривалим, то, на думку неокласиків, це може бути тільки наслідком втручання у ринкову систему ззовні (наприклад, з боку профспілок або держави). Таке втручання, як правило,

призводить до підвищення заробітної плати і втрати гнучкості її як ринкового регулятора.

Марксистська теорія безробіття стверджує, що причиною безробіття, як і циклічних економічних криз, є сама капіталістична система виробництва, закладена у її основу приватна власність на засоби виробництва. У гонитві за прибутками капіталісти (власники підприємств) змінюють структуру функціонуючого капіталу: чимраз більшу частку коштів вкладають у придбання засобів праці (нових споруд, машин, устаткування) і меншу — у найм робочої сили.

Кейнсіанська теорія безробіття пояснює безробіття недостатністю ефективного сукупного попиту. У полеміці з класиками з цього приводу Дж. М. Кейнс оперує такими аргументами:

1) теоретично зниження завищеної заробітної плати (тобто такої, що перевищує рівноважний рівень на конкурентному ринку) і справді може підвищити зайнятість, як на цьому наголошують класики, а, проте, на практиці здійснити цей захід малоймовірно;

2) заробітна плата — це не лише елемент витрат для підприємства, але й джерело доходів для працівників і їхніх сімей. Тому зниження заробітної плати обов'язково призведе до скорочення споживчого попиту, а слідом за цим — і до скорочення виробництва та зайнятості;

3) попит на працю як виробничий ресурс визначається в кінцевому підсумку споживчим попитом. Ось чому споживчий попит потрібно не обмежувати, а навпаки, заохочувати (наприклад, зниженням податкових ставок, кредитних ставок тощо).

10.3. Види безробіття, його показники та наслідки

Безробіття виникає не лише в період економічних спадів (реcesій). Воно, як показує практика усіх країн з ринковою економікою, стало хронічним на кшталт невиліковної хвороби.

Економісти здебільшого виділяють такі **види** (або форми) **безробіття**:

1. Фрикційне, або добровільне безробіття виникає унаслідок постійного переміщення людей з однієї роботи на іншу, з однієї місцевості в іншу.

2. Структурне безробіття виникає внаслідок невідповідності між структурою пропозиції праці та структурою попиту на неї. Таке розходження попиту і пропозиції

на ринку праці пов'язане в основному із технологічними змінами у виробництві, наприклад, механізацією, автоматизацією, реорганізацією, а також із падінням чи зникненням попиту на якийсь товар чи вид послуг.

3. Інституційне безробіття виникає внаслідок дій тих чи інших суспільних інститутів. Наприклад, уряд, виплачуючи щедру допомогу по безробіттю чи інші соціальні допомоги, спонукає певну частину людей жити не працюючи.

4. Сезонне безробіття зумовлене сезонним характером виробництва у деяких галузях, наприклад, у сільському господарстві, у рибних промислах, у будівництві тощо. Таке безробіття є цілком прогнозованим для обох сторін.

5. Циклічне безробіття пов'язане з циклічністю економічної активності. Воно виникає в період економічних криз і депресій. Таке безробіття є вимушеним і часто масовим (масштабним).

За тривалістю фрикційне та сезонне безробіття є *короткочасним безробіттям*, тоді як інші, названі вище види, відносяться до *довгочасного безробіття*.

Специфічним видом безробіття, найбільш поширеним у країнах з низьким рівнем економічного розвитку, є приховане безробіття. **Приховане безробіття** охоплює:

1) тих людей, які формально перебувають на роботі і отримують платню, але насправді займають зайві робочі місця;

2) тих, хто перебуває на роботі, але вимушений працювати лише на малу частину робочого дня чи тижня;

3) тих, хто, формально перебуваючи на роботі, погодився піти у так звану безоплатну відпустку, доки його знову покличуть на роботу.

Від прихованого безробіття слід відрізнити так зване *фальшиве безробіття*. До останнього відносяться ті, хто, видаючи себе за безробітних, насправді працюють нелегально, наприклад, на чорному ринку (зайняті кримінально переслідуваними видами діяльності).

Стан безробіття (і зайнятості) в країні характеризується *абсолютними* та *відносними* показниками.

Абсолютним показником безробіття є кількість безробітних, у тому числі зареєстрованих в органах працевлаштування (біржах праці, в Україні — центрах зайнятості).

Відносними (якісними) показниками стану ринку праці є:

- **рівень економічної активності населення** розраховується як відношення кількості економічно активного населення до загальної його кількості у віці 15-70 років.

$$\text{Рівень економічної активності населення} = \frac{\text{Економічно активне населення}}{\text{Усе населення}} \times 100\%.$$

- **рівень зайнятості** визначається як відношення кількості зайнятих до кількості економічно активного населення. Він показує частку зайнятих серед економічно активного населення.

$$\text{Рівень зайнятості} = \frac{\text{Зайняті}}{\text{Економічно активне населення}} \times 100\%.$$

- **рівень безробіття** визначається відношенням числа безробітних до чисельності економічно активного населення (кількості зайнятих і безробітних). Він показує частку безробітних серед економічно активного населення.

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{\text{Безробітні}}{\text{Економічно активне населення}} \times 100\%.$$

У 1968 р. американський економіст М. Фрідмен² висунув концепцію природної норми безробіття.

Саме поняття «**природне безробіття**» вказує на те, що, з наукового погляду, певну частину безробіття варто так вважати необхідною, або, так би мовити, нормою цього явища. Визнання норми безробіття уточнює поняття «повна зайнятість».

Повна зайнятість — це такий стан зайнятості, за якого рівень наявного безробіття не перевищує природної норми безробіття.

Теоретично природне безробіття включає в себе два види безробіття: добровільне (фрикційне) та структурне. Норма природного безробіття розраховується за формулою:

$$\begin{aligned} \text{Норма природного безробіття} &= \\ &= \frac{\text{Добровільне} + \text{Структурне безробіття}}{\text{Економічно активне населення}} \times 100\%. \end{aligned}$$

²Фрідмен Мілтон (1912-2006) — американський економіст, засновник школи монетаризму в економічній теорії, лауреат Нобелівської премії з економіки 1976 р.

Природна норма безробіття — це найменший рівень безробіття, якого може досягти країна за існуючої інституційної структури і який не призводить до прискорення інфляції.

Безробіття сьогодні присутнє у різних країнах, але в різних обсягах, різних видах (формах) і різної тривалості. **Масштаби безробіття та його динаміка залежать від багатьох факторів**, зокрема:

- економічного стану країни;
- демографічної ситуації;
- соціального становища;
- темпів і напрямків науково-технічного прогресу;
- національних особливостей (звичаїв, традицій) та ін.

Надмірне безробіття призводить до значних економічних і соціальних втрат.

Економічна «ціна» (плата) за надлишкове безробіття включає в себе:

- 1) недовироблену продукцію, яка сумарно визначається як відставання обсягу фактичного ВВП від потенційного (можливого за повної зайнятості);
- 2) скорочення податкових надходжень до державного бюджету;
- 3) державні витрати на виплату допомоги по безробіттю та утримання державних органів, які опікуються проблемами безробітних;
- 4) втрату кваліфікації (якості) бездіяльної робочої сили.

Американський дослідник А. Оукен³ математично дослідив зв'язок між рівнем безробіття та обсягом недовиробленого ВВП. Цей зв'язок отримав в економічній науці назву **закону Оукена**. Згідно із законом Оукена, кожен відсоток надлишкового (надприродного) безробіття «вартує» суспільству приблизно 2,5% від фактичного ВВП. Така дорога «ціна» вимушеної бездіяльності працездатних людей.

10.4. Інфляція: види, причини та наслідки

До найголовніших проблем функціонування та розвитку національної економіки як єдиного цілого відноситься інфляція.

Інфляція (від лат. - здуття) — це стійке підвищення загального, або середнього рівня цін на товари й послуги.

³ Оукен Артур (1928-1980) — американський економіст, автор відомого «закону Оукена».

Інфляція — це двохсторонній процес. Ріст цін, з одного боку, призводить до знецінення грошей — з іншого.

Показником інфляції є **темп, або рівень інфляції**.

$$\text{Темп інфляції} = \frac{P_1}{P_0} \times 100\%.$$
$$\text{Темп інфляції} = \frac{P_1 - P_0}{P_0} \times 100\%.$$

де P_1 — рівень цін поточного періоду (який порівнюється);
 P_0 — рівень цін базового періоду (з яким ведеться порівняння).

За формами прояву виділяються **два типи інфляції**:

1) **відкрита, або явна, інфляція** — властива суспільствам з ринковою економікою, а значить і вільним ціноутворенням;

2) **прихована, або подавлена, інфляція** — властива суспільствам з повністю одержавленою (неринковою) економікою, де жорстка регламентація державою цін має своїми наслідками товарний дефіцит, низьку якість товарів і послуг, величезні витрати часу, нервів і людської гідності на вистоювання в чергах і пошук елементарних речей.

За темпом зростання цін розрізняють **три види інфляції**: помірну, галопуючу та гіперінфляцію.

Помірна, або повзуча, інфляція має місце тоді, коли ціни в країні зростають у середньому до 10% за рік.

Галопуюча інфляція виникає при зростанні цін понад 10% за рік (і, приблизно, до 100 чи навіть 200%). Цей вид інфляції стає вже небезпечним, оскільки за стрибків цін люди втрачають спокій, щоразу очікуючи чергового підвищення цін.

Гіперінфляція — найбільш небезпечний вид інфляційних процесів. Під час гіперінфляції ціни зростають надзвичайно швидко, вони наче вибухають, сягаючи астрономічних висот, наприклад, понад 1000% за рік, або 50% за місяць, чи 1% за день). Це самоприскорювана інфляція.

Інфляція — складне макроекономічне явище, її спричиняє багато факторів. Якщо говорити найбільш узагальнено, то інфляція є наслідком порушення суспільством закону грошового обігу, а саме перевищення грошовою масою кількості реальних товарів і послуг.

Детальніше з'ясування причин інфляції приводить нас до виділення двох їх груп, які умовно називають «інфляцією попиту» та «інфляцією пропозиції».

Інфляція попиту — це інфляція, зумовлена надмірністю сукупного попиту. Вона проявляється у тому, що грошові витрати населення, фірм і держави випереджають ріст виробництва, тобто виробництво не поспіває наситити платоспроможний попит.

Інфляція пропозиції, або витрат — це інфляція, зумовлена зростанням витрат виробництва.

Сильна інфляція (галопуюча і, тим паче, гіперінфляція) породжує чимало **негативних наслідків** для економіки та суспільства, зокрема:

- інфляція *знижує реальні доходи і добробут населення.*
 - інфляція раптово і безжально *перерозподіляє грошові доходи людей.*
- інфляція *розладнує усталені господарські зв'язки;*
- інфляція *паралізує кредитні відносини;*
 - інфляція *гасить стимули до виробництва;*
 - інфляція *розкручує так звані інфляційні спіралі;*
 - інфляція *породжує у людей інфляційні очікування.*
- Інфляційні очікування** — це стан психологічної напруги (дискомфарту) у період значної інфляції, який змушує людей приймати поспішні економічні рішення щодо використання грошових доходів, що призводить до ще більшого росту цін.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК БЕЗРОБІТТЯ ТА ІНФЛЯЦІЇ

Безробіття та інфляція — головні макроекономічні проблеми суспільства, які покликана вирішувати держава. Однак, як недавно з'ясували науковці, між цими економічними явищами існує взаємозв'язок, який суттєво ускладнює політику держави щодо боротьби з ними.

Взаємозв'язок безробіття та інфляції емпірично вперше дослідив у 1958 р. англійський економіст О. Філіпс⁴, використавши статистику Англії майже за столітній період (1862-1957 рр.). У своїй моделі Філіпс пов'язував безробіття тільки зі змінами номінальної заробітної плати як фактором зростання витрат виробництва та цін. Через кілька років потому американські економісти П. Семюелсон та Р. Солоу перевірили правильність моделі Філіпса, підставивши у неї замість росту номінальної зарплати темп інфляції в цілому на прикладі статистичних даних США, і підтвердили її. Власне саме вони і назвали це відкриття «кривою Філіпса» (рис. 10.2).

⁴ Філіпс Олбан (1914-1975) — англійський економіст австралійського походження, представник неокейнсіанства.

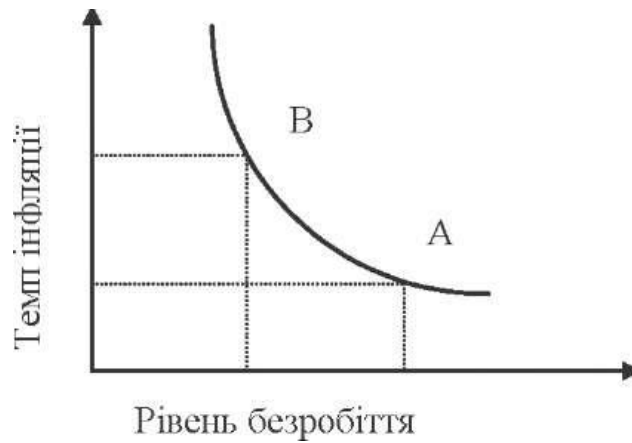

Рис. 10.2. Крива Філіпса

Крива Філіпса (рис. 10.2) показує, що між рівнем безробіття та темпом інфляції існує обернений зв'язок, який означає що в період зростання економіки та скорочення рівня безробіття темп інфляції підвищується, і навпаки. Пояснення цьому наступне. До тих пір, поки фактичне безробіття перевищує свою природну норму, наймані працівники не вимагають підвищення номінальної заробітної плати. Адже, коли на ринку праці перебуває багато безробітних, то підприємці навряд чи ладні піти на підвищення платні своїм працівникам — вони радше погрожуватимуть їм звільненням та можливістю найму більш дешевої праці. Але коли економічна ситуація в країні змінюється на протилежну, коли економіка зростає і наближається до стану повної зайнятості (безробіття скорочується до своєї природної норми), то у ній виникають «вузькі місця»: підприємцям бракує робочої сили і це змушує їх підвищувати зарплату. У такому разі підвищення зарплати призводить до зростання витрат виробництва, а слідом за цим, підприємці, аби зберегти прибутковість свого бізнесу хоча б на попередньому рівні, вимушено піднімають ціни на свою продукцію. І, таким чином, виходить, що скорочення безробіття необхідно супроводжується прискоренням інфляції, і навпаки.

Новітні наукові дослідження взаємозв'язку безробіття та інфляції беруть до уваги ще й очікування економічних агентів щодо зміни параметрів цих процесів. Ідеться про здатність сучасної освіченої людини як підприємця і споживача, спираючись на інформаційно-комунікативні засоби, аналізувати хід подій і передбачати певною мірою їхні наслідки. Завдяки цим очікуванням економічні агенти прагнуть завчасно пристосуватися до змін макроекономічної ситуації, випереджаючи дії уряду. За таких обставин «крива Філіпса» дещо модифікується: виглядає уже не

плавною кривою, а ламаною лінією. Економічні зв'язки, кажуть монетаристи, настільки складні, багато факторні, що говорити про однозначно обернений взаємозв'язок безробіття та інфляції не доводиться, особливо в довгостроковому періоді.